

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 28, 2010.

ЧЕРНОГОРСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И ИСКУССТВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 28, 2010.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 28, 2010.

UDK 930.85(497.16)"1888/1910"

Лука И. МИЛУНОВИЋ*

ПРЕПИСКА Ф. С. ВИЛХАРА-КАЛСКОГ СА ЦРНОГОРСКИМ ДВОРОМ

Апстракт: У раду је указана на везе са црногорским двором хрватског композитора Ф. С. Вилхара-Калског који је одликован Орденом за независност Црне Горе Данило I, са једне и на Црну Гору као тему у његовим композицијама, са друге стране.

Кључне ријечи: црногорски двор, композиције, хрватска музика, „Балканска царица”

У фондovima Државног архива Црне Горе и Архивског одјељења Народног музеја Црне Горе на Цетињу наишао сам на неколико писама Ф. С. Вилхара-Калског с краја 19. и почетка 20. стољећа. На основу тих докумената и писања тадашње црногорске периодике указаћу на контакте овог значајног хрватског композитора са црногорским двором.

Крајем 19. и почетком 20. стољећа, мала европска књажевина Црна Гора, није више привлачила пажњу само у равни војних операција и рјешавања државне позиције. Послије Берлинског конгреса и стицања потпуног међународног признања државног суверенитета (1878. г.) на Црну Гору све више обраћа пажњу и културна јавност Европе. Највише пажње у иностранству привлачиће књижевно дјело књаза Николе I. Одмах по изласку из штампе (јесен, 1886. године) књажева историјска драма у стиху „Балканска царица”, која је била већ најављена у штампи приказима одиграних представа, снажније скреће на себе пажњу културних посленика ван Црне

* Историчар

Горе.¹ Ова историјска драма ће не тако ријетко бити инспирација преводиоцима, глумцима, режисерима, али и композиторима. Није протекло двије пуне године по изласку из штампе, а значајни хрватски композитор Ф. С. Вилхар огласио се најавом новог дјела инспирисаног „Балканском царицом”.

У рубрици „Умјетност”, црногорски недјељник „Глас Црногорца” је 10. јула 1888. године објавио, за оно вријеме неуобичајено опширан, „Позив” који потписује Ф. С. Вилхар.² Рођен у Словенији (Постојна, 5. јануар 1852 – Загреб, 4. марта 1928. год.), хрватски композитор и хоровађа, Фрањо (Фран) Серафин Вилхар-Калски (*Franz Saraphin Vilhar*) је један од: „...најизразитијих представника националног смјера на прелазу у XX стољеће...”. Преко „Гласа Црногорца” композитор Вилхар се обраћа родољубима, пријатељски их позива на претплату (цијена 2 фијорина) и најављује своје ново дјело – трећу књигу својих *глазботвора* напомињући: „коју каним у кратко вријеме објелоданити”. У најављеној Вилхаровој збирци сабране су 24 композиције и представљају, како ће сам аутор рећи: „опширно и разноврсно градиво...”, које ће „занимати свакога који се бави глазбом или пјевањем”.

Вилхар у „Позиву” затим упознаје читаоце са садржајем публикације и даје основне податке о свим композицијама. Тако се могло сазнати да ће публикацију чинити 15 композиција за хор (мушки или мјешовити), док је од девет преосталих, пет компоновано за вокално извођење (4 за један глас и 1 двоглас) уз пратњу на гласовиру, а четири само за инструментално извођење.

Посебно ћемо скренути пажњу на двије композиције од којих једна, према најављеном садржају, отвара, а друга и затвара Вилхарову збирку. Прва, из садржаја објављеног у „Гласу Црногорца”, је композиција: „Гуслам (И. Сундечић) за мушки збор”, док је за нас овом приликом нарочито интересантна посљедња у овом низу: „XXIV Предигра к, Балканској Царици’ (Никола I) за оркестар, приређена за гласовир (четвороручно)”. За мотиве по којима су писане друге композиције у збирци узети су, поред ауторових, и текстови: С. Грегорића, А. Ашкерца, А. Шеное, И. Ф. Гундулића, М. Вилхара, А. Фунтека, А. Харамбашића и Л. Вукелића.

¹ Лука И. Милуновић, „Позориште Зетски дом 1884–1896”, Цетиње, 2006, стр. 67-73 и даље.

² Ф. С. Вилхар, „Позив”, „Глас Црногорца”, XVII/1888, бр. 28, стр. 3.

У истом јавном „Позиву” аутор такође обавјештава да је прва књига његових гласботвора већ распродана, да се друга „још може добити по 1 фор. и 60 новч.”, те да ће, послвије треће, управо најављене књиге: „издати и моје најновије дјело: *ЗВОНИМИР*: краљ хрватски романтична опера у 3 чина у гласовирном изватку с цијелом партитуром и цијелим текстом”. Опера „Звонимир” ће бити објављена у три књиге (за сваки чин по једна) уз цијену по 2 фијорина. Композитор Вилхар, за којег данас стоји оцјена (Силвиан Јерман) да: „...Хрватски народ у њему види Станка Врза на гласбеном пољу...”³ наглашава на крају да као и до сада очекује лијеп одзив и потпору претплатника, а нарочито музичких друштава. Обавјештење о својим дјелима уз позив на претплату које доноси „Глас Црногорца” Вилхар ће потписати у Сплиту „на дан св Ћирила и Метода 1888.” године. Интересантно је напоменути да су назив опере и потпис аутора „Позива” у „Гласу Црногорца” сложени латиничним писмом.

Четири мјесеца по објављивању *Позива* име Ф. С. Вилхара је поново поменуто на страницама „Гласа Црногорца”. Почетком октобра, црногорска јавност ће сазнати и о другим иницијативама које је покренуо хрватски композитор. Вилхар је, највјероватније преко плодног пјесника, Јована Сундечића, тада почасног секретара и блиског сарадника, књаза Николе I, тражио дозволу да управо црногорском суверену и пјеснику, посвети публикацију са својим најновијим музичким остварењима. Полузванични „Глас Црногорца” ће у броју од 4. октобра (рубрика „Просвјета”),⁴ исте 1888. године, само пренијети, без икаквог коментара, вијест угледног загребачког листа „Обзор”. Вијест дата уз позив на „Обзор” је веома кратка. То је у ствари недуги цитат из писма Јована Сундечића, које је композитор Вилхар, према „Обзору”, примио „ових дана”. У писму које је Вилхар добио од Јована Сундечића стоји: „Вриједни и велесицењени господине! Частим се јавити Вам, да је Његово Височанство, мој Књаз и Господар Никола I, врло радо дозволио, да му Ви посветите трећу књигу својих гласботвора, коју намјеравате скорим временом издати. Достављајући Вам ову угодну вијест, веома се радујем, што сам имао прилику, да Вам на услузи будем. Са одличним

³ www.slovinci.hr

⁴ „Аноним,” (Госп. Ф. С. Вилхар), „Глас Црногорца”, XVII/1888, бр. 36, стр. 3.

поштовањем – Ј. Сундечић, почасни тајник Његовог Височанства Књаза Црногорског”.

Најављено Вилхарово дјело је већ сљедеће године угледало свјетлост дана. Имао сам у рукама веома луксузно опремљену (корице у боји, платно, кожа, златотисак) на већем књишком формату (сва 240×320 mm) збирку Вилхарових композиција, која је објављена (Властита наклада. – Тискао Р. Милић) у Љубљани, 1889. године. Сасвим сигурно да читав тираж није овако луксузно опремљен с обзиром на цијену од 2 фијорина, која је понуђена у претплати. У то вријеме је иначе била пракса да издавач луксузно опреми само мањи дио тиража који је служио за промоцију издања, те поклоне, или продају по наравно знатно већим цијенама, важним личностима и институцијама. На насловној страници публикације, уз назив издавача, штампара, мјеста и године издања, стоји: „Ф. С. ВИЛХАР СКЛАДБЕ. III. КЊИГА”. На сљедећој непарној страници публикације печатана је ауторова посвета. Тамо је, поред црногског државног грба, крупном слогом на читавој страници исписано: „ЊЕГОВОМ ВИСОЧАНСТВУ НИКОЛИ I. ВИТЕЖКОМ КЊАЗУ И ГОСПОДАРУ ЦРНЕ ГОРЕ ПОСВЕЋУЈЕ СКАЛАДАТЕЉ.”. Један луксузно опремљени примјерак Ф: С: Вилхар, „Складбе”, књига III, Љубљана, 1889, који сам имао у рукама пишући ове редове данас се чува у библиотеци Двора краља Николе I на Цетињу.⁵

Садржај објављене публикације се међутим разликује од оног најављеног у „Гласу Црногорца” годину дана раније. Књига, као и по најављеном садржају, почиње нотним записом на стихове Ј. Сундечића, али у наставку нема шест најављених композиција. Додате су двије нове за гласовир: Коло бр. 1. и Коло бр. 2, тако да сада публикација има укупно 20, а не како је најављено 24 композиције. Међу композицијама које нијесу објављене налази се и најављена предигра „Балканској царици” за оркестар, приређена за гласовир.

Разлоге за овакав избор аутора само можемо да нагађамо. Треба међутим овдје рећи да је Ф. С. Вилхар као посебну публикацију објавио своју композицију „Коло: Југославјански народни плес у славу пресретног вјенчања Њезине Свјетлости Књагињице Милице Петровић Његош са Његовим Царским Височанством Петром Николајевићем”. Примјерак (цијена 1 фијорин) и овог Вилхарева ра-

⁵ Народни музеј Црне Горе, Библиотечко-архивско одјељење (Даље НМ-ЦГ-БАО) сигнатура: ДБ-И-220.

да, на чијим корицама изнад наслова стоје државни грбови Русије и Црне Горе, чува се у Дворској библиотеци на Цетињу.⁶ Вјенчање које се одиграло 1889. године по значају у многоме превазилази породична славља јер је, повезујући директним родбинским везама Петровиће са Романовима, знатно учврстило династички ауторитет књаза Николе I у ондашњој Европи. Вилхарев допринос промоцији овог славља и важног династичко-политичког чина свакако није могао остати незапажен на црногорском двору. Сами догађаји ће то убрзо показати.

Крајем јула 1896. године – години када пада јубилеј два стољећа владавине династије Петровић – Ф. С. Вилхар поново добија писмо од секретара књаза Николе I. Тада актуелни књажев секретар, конте др Лујо Војновић, према концепту сачуваном у дворском архиву, обавјештава о изванредној почести учињеној од стране црногорског двора на иницијативу коју је, уз послате композиције, покренуо Ф. С. Вилхар. „На одговор Вашем цијењеном писму од минулога мјесеца” – пише Војновић композитору Вилхару – „част ми је приопћити Вам да је Њ. В. Мој Узвишени Господар, признавајући Ваше одличне заслуге на пољу националне музике, благоизволио одликовати Вас витешким Крстом Ордена Књаза Данила I”.⁷ У наставку писма Војновић честита Вилхару, захваљује на примљеним композицијама и саопштава да ће диплому и знак ордена послати одмах по обављеним формалностима у складу са међудржавним уговором који Црна Гора у овом домену има са Аустроугарском.

Вилхар је одмах одговорио црногорском двору. Почетком августа је упутио два писма на Цетиње. Књажевом секретару Лују Војновићу Вилхар пише колико је добијено писмо: „У велике узрадовало је мене и све пријатеље народне наше гласбе...” Друго писмо датирано истог дана (у Загребу, 18. VIII) Вилхар упућује лично књазу Николи I и истиче дубоку захвалност за добијено одликовање:

„Нека се Ваше Височанство удостоји милостиво примити израз моје смјерне захвалности, која је тим већа, што то одликовање произлази од стране Кнеза-пјесника дичне гране нашега крошњастога народнога стабла.

⁶ НМЦГ-БАО, сигнатура: МУЗ-137. Додаћемо да се у Дворској библиотеци на Цетињу налази још један објављени Вилхаров рад: „Paraphrase über ein slovenisches volkslied für Pianoforte” (НМЦГ-БАО, сигнатура: МУЗ-418).

⁷ НМЦГ-БАО, Фонд: Никола I (даље: НI) –1896, Кут.: I, бр. 86.

Ваше Височанство увјерит ће се да ћу такођер и даљњим својим радом показати се вриедним знака наклоности Вашег височанства, који ћу увиек с поносом носити.” Потписујући ово писмо Вилхар уз своје име ставља и новодобијено звање: „витез реда Данила I”⁸

Пола године касније (8. III 1897. г.) Вилхар се поново обраћа црногорском двору, обавјештава да је примио диплому о одликовању, али не и знак ордена: „Примио сам диплому али ордена не. Пошто се спремам у Париз, гдје ће се моја опера „Смиљана” пјевати желио би да ми чим прије орден стигне.”⁹ Да Вилхару није одговорано види се по забиљешци дворске администрације на полеђини писма. Поред датума пријема тамо стоји кратко: *ad acta*. Очигледно нестрпљив да поред дипломе добије и знак ордена Вилхар ће још једном (28. IV 1897. г.) истим поводом писати Дворској управи. Овога пута моли надлежног у Двору за ова питања да се око тога ангажује и додаје: „Молим Вас лијепо, да ми пар редака о том писати благоизволите”.¹⁰

Пратећи контакте композитора Ф. С. Вилара са црногорским двором стижемо и до краја прве деценије 20. стољећа. Наша држава те године поново добија статус краљевине, а њен суверен слави велики јубилеј – 50 година на пријестолу. Управо у вријеме привођења крају припрема за велику свечаност, почетком августа 1910. године, композитор Ф. С. Вилхар-Калски шаље писмо црногорском суверену: „За прославу 50-годишњице Вашег Краљевског Височанства написах предигру Вашој красној ‘Балканској царици’. Дјело ми је ванредно успјело те је написано на мотиву Ваше велебне пјесме „Онамо, онамо”.¹¹

Вилхар очигледно није необавијештен о стваралаштву краља Николе I и односу јавности према његовим дјелима па својом композицијом повезује два у то вријеме најпопуларнија књажева пјесничка производа – пјесму „Онамо, онамо!” (1867. г.) и историјску драму у стиху „Балканска царица” (1886. г.). Наравно композиција је и овога пута посвећена краљу пјеснику: „Усудих се ово дјело посветити Вашем краљевском Височанству надајући се да ће Ваше Височанство милостиво примити ово моје дјело” – пише Вилхар.

⁸ НМЦГ-БАО, Фонд: Никола I (даље: НИ) -1896, Кут.: I, бр. 86.

⁹ НМЦГ-БАО, НИ-1897, Кут.: I, бр. 39 (стари бр. 42).

¹⁰ НМЦГ-БАО, НИ-1897, Кут. II, бр. 159/9 (стари бр. 251).

¹¹ Државни архив Црне Горе, Управа двора – 1910, Фас.: 95, Ван ом.: Рачуни 1-1618 и бб, бр. 55.

У вријеме прославе краљевих јубилеја композитор Фрањо Серафин међутим није једини члан породице Вилхар који је био умјетнички повезан са „Балканском царицом”. У Црној Гори, гдје су до тада долазиле само путујуће трупе професионалних глумаца, 1910. године је свечано отворено стално домаће позориште и остварено прво гостовање веома угледне театарске куће. Током августа 1910. године у позоришту Зетски дом је дио свог репертоара (шест представа) пириказало Краљевско земаљско хрватско казалиште из Загреба. За домаћу јавност је свакако и овом приликом било најинтересантније извођење „Балканске царице”. Улогу Данице, главног лика у књажевој драми тумачила је Богумила Вилхар, ћерка композитора Фрања Серафина. О томе композитор Вилхар у наставку писма краљу Николи I каже: „Врло се радујем, што ћу имати част, поклонити се пригодом прославе Вашем Величанству заједно са својом кћерком Богумилом, која глуми насловну улогу у Вашој ‘Балканској Царици’”.

Писмо, којему смо посветили пажњу, Ф. С. Вилхар завршава лијепим жељама за краља Николу I. На самом крају писма хрватски композитор истиче да је одликован Орденом за независност Црне Горе Данило I. Писмо, које пише у Загребу 14. / VIII 1910. године, Ф. С. Вилхар завршава ријечима: „Бог поживи и заштити Ваше Краљевско Височанство! Ваш посве одани слуга Ф. С. Вилхар-Калски хрватски складатељ, витез реда Данила I”.

Недуго по приспјећу писма на Цетиње услиједио је одговор „... хрватском складатељу...”, чији је концепт сачуван у фонду дворске управе Државног архива Црне Горе. На полеђини овог концепта стоји датум 19. VIII једнако као на одговору поводом писма-честитке „Друштва порезних часника покрајине Далмације” из Сплита, коју потписује друштвени управитељ Трипо Лулић. Начин на који су ови датуми исписани (црвеном оловком и не као што је уобичајено у горњем десном углу гдје је иначе редовно констатован број и датум при дворској евиденцији приспјеле поште) могао би упутити на закључак да се као уосталом и код примљених писама ради о новом – грегоријанском календару. Напоменућемо да су поменуте честитке стигле са подручја гдје се користи нови – грегоријански, док је у Црној Гори био у званичној употреби стари – јулијански календар. Ово није без значаја имати на уму ради потпуног разумијевања одговора. Треба наине знати да је загребачко „Краљевско земаљско хрватско казалиште” 15. августа 1910. године, по старом календару,

на Цетињу премијерно одиграло представу „Балканска царица” са Богумилом Вилхар у улози Данице.

О могућој аудијенцији код краља Николе I у одговору Вилахару није било ни ријечи. То је вријеме када је из црногорског двора ода-слат по Европи велики број писама сличне стилске конструкције као одговори на бројне честитке које су стизале краљу Николи I током читаве 1910. године. Овакве одговоре је, наравно уз сагласност „са највишег мјеста”, обично потписивао ађутант, дежурни официр, или сам маршал двора краља Николе I, а не како би се можда могло очекивати личност која је стајала на челу управе црногорског двора. Управа цетињског двора, на челу са управником, имала је углавном организационо-техничке надлежности и задатак да координира, прати трошкове и обезбјеђује функционисање главног господаревог и других дворова на Цетињу (Нови двор Престолонаслѣдника, двор књаза Мирка), оних у другим крајевима Црне Горе (Подгорица, Бар, Никшић, Ријека Црнојевића, Његуши, Ловћен), дворских кућа и друге имовине.

Ево и садржаја одговора са Цетиња на Вилхарово писмо-честитку. „Његово Величанство, Краљ Никола I благоизволио је наредити ми” – стоји у потписаном концепту одговора Ф. Вилхару–Калском – „... да Вам срдечно захвалим на написаној предигри ‘Балканске царице’ по мотиву пјесме ‘Онамо, онамо’. Извршавајући овим врло радо наређења Господаровог ја Вас, молим поштовани Господине, да изволите примити увјерења о мом одличном поштовању.”¹² Концепт одговора композитору Вилхару парафирао је Славо Рамадановић, тада вршилац дужности маршала двора.

У августу 1910. године на Цетињу је остварено веома успјешно гостовање драме Краљевског земаљског хрватског казалишта. Драма „Балканска царица” са Богумилом Вилхар у главној женској улози приказана је у Зетском дому средином августа са посебним позивницама за публику. Актуелна црногорска периодика,¹³ пуна похвала за глумачка остварења, посебно истиче пријем чланова КЗХК на

¹² ДАЦГ, УД-1910, Фас.: 95, Ван ом.: Рачуни 1-1618 и бб, бр. 55.

¹³ Гостовање КЗХК на Цетињу 1910. године је засебна тема. Када је писање штампе у питању заинтересованог читаоца упућујем на посебне библиографије Љиљане Милуновић, која је у четири тома библиографски обрадила театар у црногорској периодици од 1834. до 1954. године. О споменутих диогађајима 1910. год. види: Љиљана Милуновић, „Позориште у црногорској периодици 1909-1915”, Подгорица, 2004, стр. 38. и даље.

Двору и одликовања које су том приликом примили главни интендант племенити Трешчец, и како пише „Цетињски вјесник“: „...више осталих чланова и чланица разним степенима истог ордена...”. Остаће забиљежена у штампи и изјава краља Николе I дата током овог пријема: „Ми смо сви из Моје куће – рекао је Краљ – почевши од св. Петра, увијек тежили за слогом и заједницом са најближом браћом Хрватима, и Ја никада нијесам правио разлику између вас и нас, драга браћо!“¹⁴ За нас је овом приликом посебно интересно напоменути да је и Богумила Вилхар добила црногорско одликовање – Златну медаљу за ревност – и уз то као израз посебне наклоности богати поклон од црногорске краљице Милене.

Вилхарева композиције су и касније извођене у Краљевини Црној Гори. Породична славља: рођендани, имендани... краљевске фамилије Петровић Његош, обично су била добар повод удружењима из области културе да организују јавне програме и манифестације. Средином јуна 1911. године Прво црквено пјевачко друштво „Његош“ ће организовати у „Зетском дому“ на Цетињу, „Велику забаву“, овога пута у поводу рођендана краљевића Данила, на којој је хор друштва у оквиру умјетничког програма извео седам тачака међу којима је била и композиција Ф. С. Вилхара-Калског „Хајд јунаци“¹⁵.

Завршавам овај кратки осврт у убјеђењу да ће тек будућа, много обимнија истраживања, потпуније указати на везе композитора Ф. С. Вилхара-Калског и његовог дјела са Црном Гором и Црногорцима.

Luka I. MILUNOVIĆ

THE CORRESPONDENCE BETWEEN F. S. VILHAR-KALSKI
AND MONTENEGRIN MONARCHY AUTHORITIES

Summary

According to documents from Montenegro State Archive, Montenegro State Museum, and Montenegrin newspaper from the end of the 19th and start of the 20th century, this work points out on connections between important Croatian composer F. S. Vilhar- Kalski and Montenegro. The importance of these connections contributes the fact that F. S. Vilhar- Kalski is honored with Danilo I medal for independen-

¹⁴ Аноним, „Хрватско казалиште“, „Цетињски вјесник“, III/1910, бр. 66, стр. 4.

¹⁵ „Глас Црногорца“, ХЛ/1911, бр. 25, стр. 2.

ce of Montenegro. It is pointed out that actress Bogumila, the daughter of F. S. Vilhar- Kalski, played the woman main role (Danica) in stage-play „Balkanska carica”. This stage-play is performed by Croatian Royal Theatre Zagreb on Cetinje 1910. in context of the King Nikola I jubilee, just on date when Montenegro gets back royalty status. This work should be the encouragement for further researches which will give the better view on connections between F. S. Vilhar- Kalski and Montenegro.